

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ТА ЙОГО РЕСУРСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

Черномазюк А. Г., ст. викладач, Стадник В. В., д.е.н., професор

Хмельницький національний університет

Проаналізовано діяльність машинобудівної галузі України; визначено тенденції розвитку машинобудування; виявлено проблеми, що уповільнюють розвиток машинобудівних підприємств, та окреслено можливі перспективи розвитку машинобудування.

Ключові слова: машинобудівний комплекс, стан галузі, тенденції, ресурсні можливості, недоліки та перспективи галузі.

Черномазюк А. Г., Стадник В. В. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ И ЕГО РЕСУРСНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ / Хмельницкий национальный университет, Украина.

Проанализирована деятельность машиностроительной отрасли Украины; определены тенденции развития машиностроения; выявлены проблемы, которые замедляют развитие машиностроительных предприятий, и определены возможные перспективы развития машиностроения.

Ключевые слова: машиностроительный комплекс, состояние отрасли, тенденции, ресурсные возможности, недостатки и перспективы отрасли.

Chernomazyuk A. G., Stadnik V. V. MODERN TENDENCIES OF NATIVE MACHINE-BUILDING DEVELOPMENT AND ITS RESOURCE DETERMINANTS / Khmel'nitskiy national university, Ukraine.

Activity of machine-building industry of Ukraine has been analyzed; tendencies of machine-building industry have been determined; problems found which slow the development of machine-building enterprises, have been found, and the possible perspectives of machine-building development have been outlined.

Key words: machine-building complex, state of the industry, trends, resource possibilities, drawbacks and prospects of the industry.

ВСТУП

Провідна роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку України належить промисловості. Промислові підприємства є основними системоутворюючими елементами багатьох інших життєво важливих сфер держави, зокрема таких: в економічній – базис утворення вартості; бюджетній – джерела наповнення; територіальній – містоутворювачі; науковій та освітній – рушії розвитку, споживачі та джерела знань; соціальній – місця реалізації людських можливостей та забезпечення засобами існування; податковій – джерела надходжень; у фінансовій – мультиплікатори грошей [1].

Одним із пріоритетних видів промислової діяльності є машинобудування, місце і роль якого визначено у проекті «Концепції загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року» [2]. Зокрема в документі зазначено, що більш прогресивною стає галузева структура світової промисловості, у якій перші місця посідають: машинобудування (40% всієї продукції), хімічна промисловість (більше 15%), харчова (14%), легка промисловість (9%), металургія (7%). Найбільш швидкозростаючою галуззю залишається електронна й електротехнічна промисловість.

В той час як провідні країни світу, широко використовуючи можливості інноваційної розбудови економіки, формують постіндустріальне суспільство, промисловість України базується переважно на традиційних технологіях, започаткованих ще на ранніх стадіях індустріалізації. Неефективно залишається галузева структура промислового виробництва. Більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. Частка машинобудування в структурі промисловості (12% у 2009 р.) майже у 2-3 рази нижча за рівень, що мають розвинені країни [3].

Сировинний ухил виробничої структури, розрахований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку і звужує національні можливості щодо розвитку економіки та призводить до виснажливого та нерационального використання природних ресурсів.

Вкрай загострилася проблема технологічного стану промислового виробництва. Досвід розвинених країн показав, що досягнення високого рівня споживання і якості життя можливо лише на засадах нової постіндустріальної цивілізації, найсуттєвішими ознаками якої є інноваційний розвиток. Проте технологічна структура промисловості України не відповідає вимогам часу, тому просте її відтворення не зможе забезпечити Україні довгострокового економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Місце машинобудування в загальному обсязі експортованої продукції значною мірою визначає рівень науково-технічного розвитку країни, наукомісткість промислової продукції, відображає здатність економічної системи використовувати для свого кількісного і якісного зростання відновлювані ресурси. Отже, розвиток машинобудування є важливою передумовою ефективного використання ресурсного потенціалу України, забезпечення зростання її конкурентоспроможності у світовому економічному просторі.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Діяльність машинобудівного комплексу України оцінювали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: Б. М. Данилишин, Н. В. Дацій, Л. Є. Довгань, А. Е. Воронкова, Н. А. Єфіменко, О. П. Романко, Н. О. Сімченко, Н. В. Тарасова, Л. І. Федулова, В. М. Шандра, Н. В. Шандрова, О. О. Шапуров. Проте недостатньо розкрито стан машинобудування за умов економічної кризи та перспективи його розвитку.

Метою статті є дослідження стану, проблем та перспектив розвитку машинобудівного комплексу України з урахуванням його ресурсних можливостей.

РЕЗУЛЬТАТИ

За роки трансформації вітчизняної економіки машинобудівний комплекс країни зазнав тривалої руйнівної кризи, спричиненої реформуванням відносин власності та втратою економічних зв'язків, які існували за часів Радянського Союзу. Багато вітчизняних машинобудівних підприємств були проміжними ланками технологічних ланцюжків і не створювали кінцевої продукції, яка найбільшою мірою формує загальну величину споживчої вартості. Відмова російських машинобудівних підприємств та виробників кінцевої продукції інших пострадянських країн від комплектуючих та силових агрегатів, які виготовлялись багатьма українськими підприємствами, потребувала перегляду асортименту та обсягів машинобудівної продукції. Проте усунення держави від формування пріоритетів розвитку вітчизняного машинобудування, відсутність стратегічного бачення в нових їх власників і їх орієнтація на максимізацію власної вигоди призвели до того, що ресурсний потенціал більшості підприємств не розвивався, а в кращому випадку просто відтворювався. На багатьох підприємствах мало місце критичне зношення основних фондів, вимивання обігових коштів до межі, коли втрачається можливість оновлення асортименту і підтримання необхідної для цього освітньо-кваліфікаційної структури персоналу.

Певний розвиток отримали лише ті підприємства, продукція яких була конкурентоспроможна на зовнішніх ринках. На жаль, серед них переважна більшість підприємств, що здійснюють первинну обробку металу, тобто створюють продукцію із незначною доданою вартістю. Водночас у структурі виробничих витрат таких підприємств велика питома вага витрат на енергоносії; крім того, їх діяльність є екологічно шкідливою.

Очікування на те, що входження іноземного капіталу сприятиме технологічному оновленню галузі, і, як результат – збільшенню частки наукомісткої продукції в загальному обсязі продукції машинобудування, не виправдалися. У вітчизняне машинобудування на початок 2010 р. надійшло лише близько 3 % іноземних інвестицій з усього їх обсягу (рис. 1), причому значна частина капіталу – із офшорних зон, що свідчить про їх ймовірне українське походження.

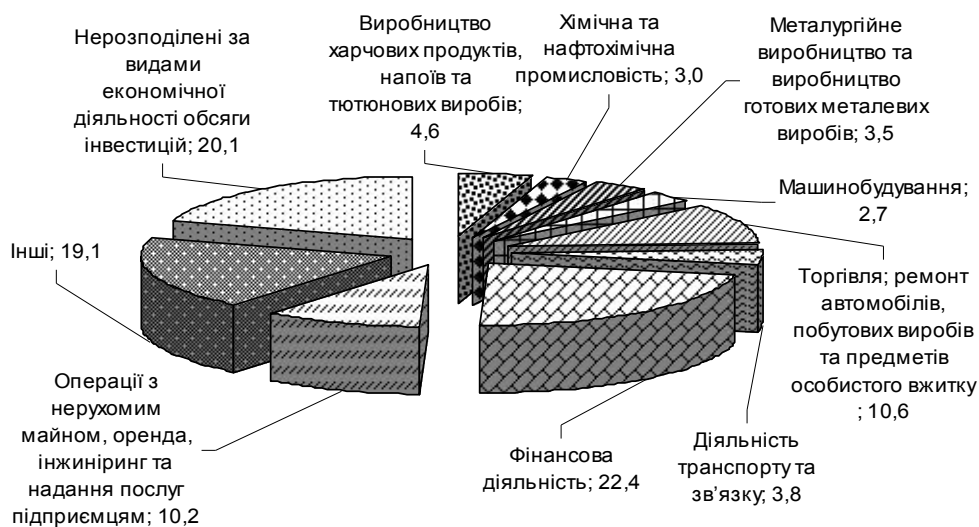

Рис. 1. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності на 01.01.2010 [побудовано за даними Держкомстату України //www.ukrstat.gov.ua/]

Загалом, трансформаційні процеси в галузі призвели до поглиблення структурних деформацій – збільшення частки підприємств, що відносяться до 3-го та 4-го технологічних укладів і зменшення підприємств, що випускають наукомістку продукцію. При цьому мали місце значні втрати виробничого і кадрового потенціалу, більше ніж двократне скорочення частки продукції машинобудування в промисловому виробництві, зниження активності в інноваційно-інвестиційній діяльності.

Разом з тим, незважаючи на складності трансформаційного періоду, машинобудівний комплекс з часом став поступово відновлювати свою діяльність. Протягом 2001-2008 рр. обсяги виробництва та реалізації продукції збільшилися в 5,7 раз за середньорічного зростання на 12,3% (рис. 2) [3; 7].

Однак висока динаміка зростання вітчизняних машинобудівних підприємств, ймовірно всього, не була наслідком значних якісних змін у складі їх структурного потенціалу. І якщо за сприятливої економічної кон'юнктури 2001-2007 років, зумовленої загальним економічним зростанням і, відповідно, підвищеним попитом на засоби виробництва, вітчизняна галузь машинобудування розвивалась доволі високими темпами (вищими, ніж у промисловості в цілому), то за підсумками 2009 р. мало місце значне погіршення відносної динаміки розвитку машинобудування (див. рис. 2).

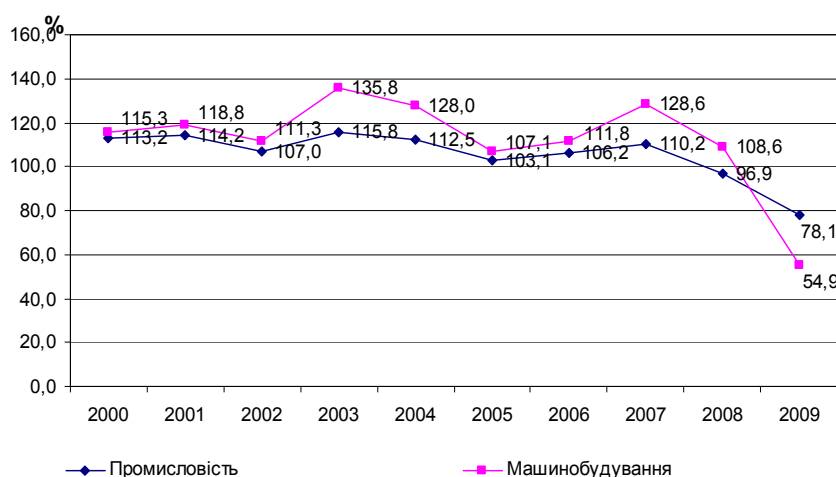

Рис. 2. Індеси промислової продукції України за 2000-2009 роки

Порівняно з попереднім роком індекс виробництва машинобудівної продукції склав 54,9%, водночас у промисловості загалом – 78,1%, тобто зменшення обсягів виробництва і реалізації продукції у машинобудуванні було майже вдвічі більшим, ніж у промисловості. При цьому високі темпи зростання машинобудування практично не вплинули на показники ефективності галузі. Так, за вказаний період, рівень рентабельності в цьому виді економічної діяльності був дуже низьким – 1,5–3,4% (зокрема у 2008 р. – 2,9%) [8].

Можна припустити, що однією із причин такого становища в галузі є недостатня увага керівників машинобудівних підприємств до питань, пов'язаних із структурою їх ресурсного потенціалу, яка впливає на здатність підприємств оперативно реагувати на потреби ринку і, відповідно, функціонувати в прибутковому режимі. Підтвердженням цього припущення може бути аналіз фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування за останні чотири роки (табл. 1, складена автором за [8; 9]).

Таблиця 1 – Порівняльні фінансові результати діяльності промисловості загалом та підприємств машинобудування

	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (млн. грн.)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат (млн. грн.)	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат (млн. грн.)
2006					
Промисловість	34699,6	65,3	45903,0	34,7	11203,4
Машинобудування, в.ч.	1916,9	66,7	3895,1	33,3	1978,2
- виробництво машин та устаткування	734,2	64,2	1478,3	35,8	744,1
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	587,9	69,8	1124,7	30,2	536,8

- виробництво транспортних засобів та устаткування	594,8	64,6	1292,1	35,4	697,3
2007					
Промисловість	43700,9	66,6	56956,9	33,4	13256
Машинобудування, в.ч.	5127,5	69,2	7137,4	30,8	2009,9
- виробництво машин та устаткування	1434,2	67,9	2328,2	32,1	894
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	1347,9	71,4	1792,9	28,6	445
- виробництво транспортних засобів та устаткування	2345,4	65,4	3016,3	34,6	670,9
2008					
Промисловість	20243,2	61,1	70812,5	38,9	50569,3
Машинобудування, в.ч.	704,6	63,9	7412,0	36,1	6707,4
- виробництво машин та устаткування	918,8	62,9	3062,5	37,1	2143,7
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	224,5	66,1	1787,9	33,9	1563,4
- виробництво транспортних засобів та устаткування	-438,7	59,1	2561,6	40,9	3000,3
2009					
Промисловість	-3948,1	54,1	39611,7	45,9	43559,8
Машинобудування, в.ч.	2547,3	56,9	7893,1	43,1	5345,8
- виробництво машин та устаткування	2274,8	53,6	3814,3	46,4	1539,5
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	1937,9	62,6	2468,5	37,4	530,6
- виробництво транспортних засобів та устаткування	-1665,4	51,7	1610,3	48,3	3275,7

Як видно із наведених даних, найбільш успішною діяльністю підприємств машинобудівного комплексу була у 2007 р., коли загальний фінансовий результат склав 5,127 млрд. грн. Однак і тоді кількість збиткових підприємств сягала 30,8%.

У наступні роки кількість збиткових підприємств у галузі значно зросла, що зумовлено, передусім, негативним впливом світової фінансово-економічної кризи. І хоча в машинобудуванні за підсумками 2009 р. фінансові результати були дещо кращими, ніж у промисловості загалом (2,5 млрд. грн. прибутку проти майже 4 млрд. грн. збитків), кількість збиткових підприємств машинобудування сягнула 43,1%.

Основною причиною збільшення кількості збиткових підприємств машинобудування України стало різке зниження обсягів виробництва і реалізації їх продукції (див. рис. 2). Цьому є об'єктивне пояснення – зважаючи на те, що цільовими споживачами багатьох машинобудівних підприємств є виробничі підприємства, які вимушені через кризу згорти інвестиційні програми.

Однак, якщо проаналізувати структуру фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування за групами видів машинобудівної продукції, то можна бачити, що серед підприємств машинобудівної галузі від світової фінансової кризи найбільше постраждали підприємства з виробництва транспортних засобів та устаткування, які у 2009 р. мали збитки на суму більше як 1,6 млрд. грн. Серед цих підприємств було й найбільше збиткових протягом усього періоду дослідження.

Найбільша кількість прибуткових підприємств працювала у сфері виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування – від 71,4% у 2007 році (найсприятливішому для багатьох видів економічної діяльності) – і до 62,6% у найскладнішому з досліджуваного періоду 2009 році (рис. 3).

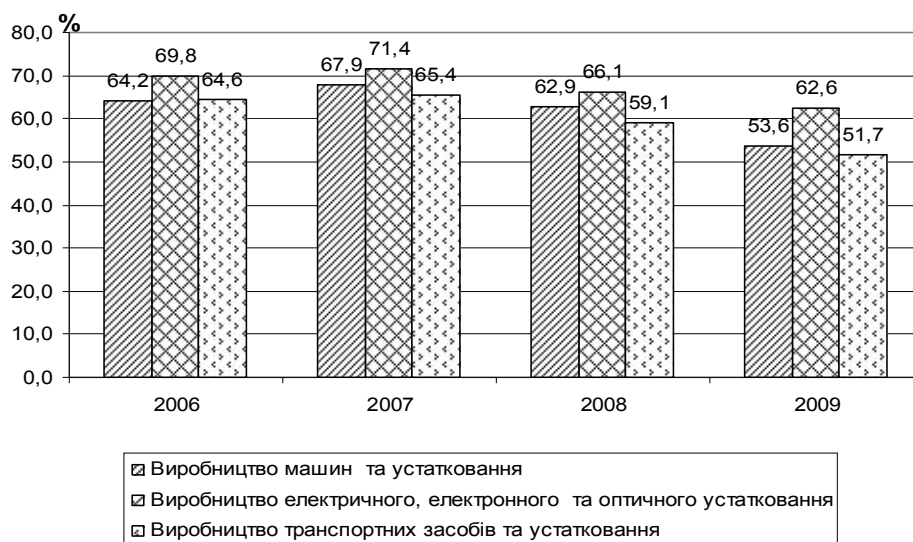

Рис. 3. Частка підприємств машинобудування, які одержали прибуток від звичайної діяльності до оподаткування у 2006-2009 рр.

Можна припустити, що підприємства, які працюють у цій сфері, випускають найбільш конкурентоспроможну продукцію. Підтвердженням цього є дані про індекси виробництва продукції машинобудування у 2009 р. – на підприємствах з випуску апаратури для радіо, телебачення та зв'язку – 76,2%, електричних машин та устаткування – 75,8%, побутових приладів – 69,6%, контрольно-вимірювальних приладів – 52,8%, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва, для сільського і лісового господарства, для металургії – відповідно 52,1%, 55,1%, 48,7%, залізничного рухомого складу – 47,7%, автомобільного транспорту – 19,1% [10].

Якщо брати до уваги те, що машинобудування, як справедливо зазначає Л. Федулова, є головною капіталотворюючою галуззю національного господарства, у продукції якої отримують своє матеріальне втілення практично всі досягнення науково-технічного прогресу [11, с.7], то стає очевидною необхідність переосмислення підходів до управління її розвитком як з боку держави (через виділення та інвестиційну підтримку пріоритетних проєктів, реалізація яких забезпечить створення нових видів ресурсозберігаючого та функціонально прогресивнішого обладнання для виробничих потреб і, відповідно, поліпшить технічну складову ресурсного потенціалу вітчизняних виробничих підприємств), так і з боку окремих суб'єктів господарювання (через участь у реалізації проєктів, спрямованих на поліпшення структури власного ресурсного потенціалу, зокрема, його інтелектуальної складової).

Наведені дані підводять до висновку, що ресурсний потенціал вітчизняних машинобудівних підприємств використовується недостатньо, що може бути пов'язано із його нераціональною структурою. Зокрема, негативно впливає на загальні результати діяльності підприємств висока зношеність основних фондів, відстала технічна основа, якій формується їх основна частина тощо. За деякими даними, зношеність основних виробничих засобів сягнула критичного рівня (залежно від галузей – від 52 до 75%). І на сьогодні рівень технічного оновлення промисловості залишається низьким: коефіцієнт ліквідації основних фондів промисловості становить 0,93% при пороговому значенні цього коефіцієнта не менше 2,5% [12].

Висока зношеність основних фондів спричиняє високу ресурсо- та енергомісткість вітчизняної продукції. Так, на 1 дол. ВВП Україна витрачає у 2,6 раза більше середньосвітового рівня енергоресурсів [13]. Продуктивність праці сягає лише 25-30% рівня країн Євросоюзу. Надзвичайно високою є матеріаломісткість промислового виробництва – 0,61 [12]. З цих причин, незважаючи на дешевизну робочої сили, окремі види продукції вітчизняних підприємств на 30-70% перевищують ціни на міжнародних ринках, що робить їх неконкурентоспроможними [14].

І це за умов, коли значна частина ресурсів, яка використовується у виробництві, є суттєво дешевшою, ніж відповідні ресурси в країнах із розвинутою ринковою економікою. Тож становище може бути пояснено лише тим, що структура ресурсів, які використовуються, не відповідає умовам сьогодення. Поліпшення структури ресурсного потенціалу вітчизняних машинобудівних підприємств необхідне в першу чергу для того, щоб збільшити ресурсовіддачу в галузі та її внесок у формування валового внутрішнього продукту.

Виходячи із того, що до основних економічних напрямів використання ресурсів продукції машинобудування належать: засоби виробництва (засоби праці), які спожиті на нагромадження

основного й оборотного капіталу; предмети праці й послуги, надані машинобудуванням для інших видів діяльності на їхні проміжні витрати; товари для народного споживання – кінцевого споживання, а також експорт продукції, надзвичайно важливо забезпечити збільшення ролі машинобудування у формуванні активної частини основного капіталу національної економіки та задоволенні попиту населення на технічні засоби для споживання у домогосподарствах.

Однак, як видно із наведених даних, результати діяльності більшості вітчизняних машинобудівних підприємств сьогодні не відіграють відчутної ролі у технологічному оновленні промислових підприємств України. І хоча частка проміжного споживання продукції машинобудування є доволі високою (у 2007 р. вона склала 74,5%), все ж близько 68% із використовуваних машин та устаткування в Україні є придбаними за кордоном. Крім того, частка імпортованих комплектуючих та деталей в структурі витрат на виробництво машин та устаткування сягає більше четвертої частини загальних витрат – у 2007 році – 26,7% (табл. 2).

Отже, аналіз розвитку машинобудівної галузі за останні роки свідчить, що вона виявилась нездатною протистояти світовій фінансово-економічній кризі. Фінансові наслідки кризи для вітчизняних машинобудівних підприємств проявляються в зростанні боргів та нездатності здійснювати фінансове забезпечення виробничо-господарської діяльності, нестачі грошових ресурсів та зростанні простроченої кредиторської заборгованості, спаді обсягів продажів тощо. Криза призвела до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств у галузі, що пояснюється не лише об'єктивними причинами, а й нездатністю керівництва здійснювати ефективне антикризове управління підприємством, своєчасно виявляти проблеми та вживати необхідних заходів для усунення загрозливих впливів з боку зовнішнього середовища.

Таблиця 2 – Порівняльна характеристика основних показників виробництва машин та устаткування в країнах ЄС та в Україні*

Показники	Франція	Німеччина	Велико-британія	Україна
Частка машинобудування у обсязі реалізації промислової продукції, %	39,3	53,6	39,6	14,4**
Частка виробництва машин та устаткування у ВВП, %	5,4	9,3	6,3	4,7
Частка проміжного споживання (ПС) в структурі випуску машин та устаткування, %	70,9	62,5	65,7	74,5
Частка імпорту в структурі витрат на виробництво машин та устаткування, %	17,5	13,3	22,6	26,7
Частка експорту машин та устаткування в структурі їх використання, %	41,5	46,9	55,9	50,5
Частка імпорту машин та устаткування в структурі їх використання, %	39,7	31,4	66,7	67,7

* Джерела: Держкомстат, Eurostat; розрахунки: Мінекономіки // www.icps.com.ua 2006р.

** у 2007 р.; у 2006 – 12,9%.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про наявність значної низки проблем, з якими стикаються машинобудівні підприємства і які уповільнюють їх розвиток. Узагальнення висновків науковців, що досліджують стан справ у галузі [6; 15; 16] та власних результатів дослідження, дало змогу виділити такі проблеми:

- обмежений внутрішній попит на вітчизняну продукцію машинобудування;
- відсутність реальних джерел фінансування, що призводить до унеможливлення реконструкції та технічного переоснащення підприємств галузі і забезпечення за рахунок цього високої якості машин та обладнання, освоєння виробництва нової конкурентоспроможної техніки;
- відсутність фінансових механізмів та інструментів, що створюють зацікавленість в інноваціях, а також стимулюють науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи; низький рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств;
- недостатній рівень платоспроможності товаровиробників, що негативно впливає на фінансово-економічний стан підприємств галузі – базові заводи з виготовлення складної техніки знаходяться в скрутному фінансовому становищі;
- збільшення критичного рівня зношеності основних виробничих засобів базових підприємств галузі, що негативно впливає на конкурентоспроможність, якість та собівартість продукції;
- нерозвиненість інфраструктури внутрішнього ринку (відсутність реального моніторингу потреб у продукції машинобудування, дистриб'юторської системи та фінансового лізингу);

- недостатність обігових коштів, недосконалість механізму середньо- та довгострокового кредитування;
- залежність вітчизняних підприємств від постачань вузлів, деталей та комплектуючих виробів з інших країн, насамперед з країн СНД;
- недостатній контроль з боку держави за діяльністю монополістів і посередників, що призводить до значного зростання вартості матеріалів, енергоресурсів та комплектуючих виробів.

Видається правомірним стверджувати, що значну частину зазначених проблем можна розв'язати через поліпшення структури ресурсного потенціалу машинобудівних підприємств, приведення її у відповідність до вимог часу.

Передусім, це повинно відбитися на поліпшенні галузевої структури машинобудування. Її аналіз свідчить про структурну розбалансованість, невідповідність галузевої структури машинобудування стратегічним пріоритетам сталого розвитку національної економіки. На думку Л. Федулової, такий дисбаланс пояснюється тим, що домінуючими у промисловому комплексі України є виробництва 3-го і 4-го технологічних укладів, питома вага яких становить разом 95% [16, с.29]. Технологічні уклади формують структуру виробництва, визначають спрямованість матеріального виробництва, продукції та послуг. Як зазначає Б. Є. Кваснюк, соціально-економічний та науково-технічний розвиток країни є взаємопов'язаними процесами. Науково-технічний і виробничий потенціал економіки складається історично, залежно від досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, і характеризується видом технологічного укладу [17, с.85]. Тільки в разі переходу країн на новий технологічний уклад відбувається її розвиток як цивілізації в історичному процесі.

Технологічний уклад – це взаємопов'язана та взаємообумовлена стійка економічна система, що має конкретне якісне наповнення, що відрізняє технологічні уклади один від одного [16, с.29]. Основними характеристиками укладу є ключові фактори та галузі, які складають технологічне ядро укладу. Технологічне зростання передових країн на початку 90-х років ХХ ст. привело до становлення виробництв V-го технологічного укладу, який тепер є домінуючим у технологічній структурі розвинених економік (більше ½ ВВП). Одночасно в країнах – світових лідерах технологічного прогресу нині розвиваються галузі VI-го технологічного укладу – біотехнології, зокрема клітинна біологія; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; система управління персоналом [11; 16].

За статистичними даними, в Україні частка обсягу реалізованої продукції промисловості, яку можна віднести до V-го технологічного укладу, а саме виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування, за 2001–2009 роки знаходилась у межах від 2,7% до 4,1% (рис. 4). У 2009 році обсяг реалізованої продукції електричного, електронного та оптичного устаткування склав 3,3% у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, що пояснюється не стільки кількісним зростанням, скільки різною динамікою спаду виробництва в промисловості загалом та галузі виробництва зазначеного устаткування.

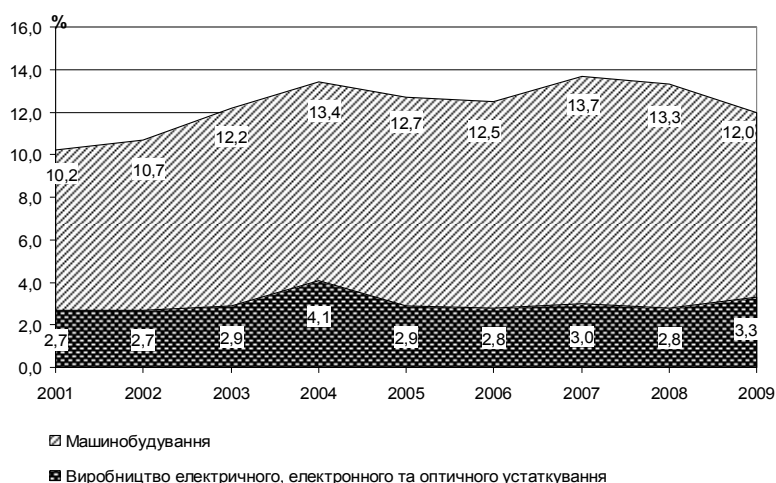

Рис. 4. Динаміка співвідношення обсягу реалізованої машинобудівної продукції V-го технологічного укладу у загальному обсязі продукції вітчизняного машинобудування [побудовано за даними Держкомстату України //www.ukrstat.gov.ua/]

Таке відставання розвитку машинобудівної галузі України від світових тенденцій є катастрофічним. Традиційні галузі добувної та переробної промисловості України, започатковані ще на ранніх стадіях індустріалізації, дійшли межі своїх можливостей. Тому просте відтворення існуючої технологічної бази не зможе забезпечити Україні довгострокового економічного зростання.

Серед основних причин критичного стану вітчизняних технологій вищих укладів є зниження темпів капітального інвестування у промислове виробництво IV-го та V-го укладів; державна підтримка переважно нижчих технологічних укладів, куди спрямовується біля 70% бюджетних коштів (у т. ч. на паливну промисловість і чорну металургію – більше 50%) [16].

Водночас, за оцінками фахівців Центру Розумкова, справжні наукові і науково-технічні пріоритети, пріоритети інноваційної діяльності визначаються не переліками в нормативно-правових і офіційних документів, а виявляються у розподілі фінансування на конкретні технологічні уклади. Майже 70% коштів на науково-технічний розвиток припадає на IV і лише 23% – на V уклади [18]. За даними Л. Федулової, у 2006 р. в Україні опановано інвестицій в основний капітал у промислових галузях III технологічного укладу – 48,3%, IV – 49,3%, V – 2,9% [16]. Як відмічає В. Є. Новицький, «навіть прямі іноземні інвестиції в нас забезпечують допоміжне виробництво, а якість зростання нашого ВВП не просто не витримує жодної критики, а й фактично є небезпечною для українського суспільства в майбутньому» [19, с.80].

На думку провідних учених, спеціалістів, експертів Україна має можливості для забезпечення розвитку вітчизняної економіки на основі сучасних технологій. Україна належить до восьми країн світу, що мають науково-технічний потенціал для створення найсучаснішої авіакосмічної техніки. Входить до десяти найбільших суднобудівних країн світу. Значною є частка зайнятих у високо- та середньотехнологічних галузях промисловості. Україна зберігає високотехнологічні конкурентоспроможні виробництва в приладобудівні, випуску енергетичного устаткування та важкому машинобудуванні, окремих галузях кольорової металургії.

Достатньо високим є і науково-технічний потенціал України. Це – наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій розробки нових матеріалів, біотехнологій, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики, електрозварювання, технологій у галузі інформатики, телекомунікацій та зв'язку, здатних забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих світових стандартів. Вітчизняні фундаментальні та прикладні дослідження науковців НАН України у створенні хімічних і біологічних технологій нових матеріалів, опто- та мікроелектроніки не поступаються за рівнем світовим досягненням у цих галузях, а розробки перебувають у руслі світових науково-технічних тенденцій XXI ст. [20]. Важливо лише повною мірою використати існуючий науково-технічний доробок і покласти його в основу ресурсного потенціалу тих підприємств, які створили для цього відповідне підґрунтя.

ВИСНОВКИ

Дослідження тенденцій розвитку машинобудівних підприємств у контексті сучасних соціально-економічних трансформацій засвідчили наявність диспропорцій у розвитку галузевої структури, її невідповідність пріоритетам розвитку національної економіки. У машинобудівному комплексі спостерігається зниження інноваційної активності, що спричиняє подальшу втрату конкурентоспроможності продукції машинобудування і витіснення вітчизняних виробників із тих ринкових сегментів, які вони займали. Зменшення обсягів діяльності зумовлює низький рівень рентабельності машинобудування та нестачу коштів для фінансування техніко-технологічного оновлення і розвитку – з кожним роком у галузі скорочується кількість працівників, підвищується зношеність основних засобів.

Очевидно, що для виходу із кризової ситуації у вітчизняному машинобудуванні необхідно застосувати ефективні макроекономічні регулятори, які б створювали певні преференції вітчизняним виробникам. За цих умов вітчизняне машинобудування може стати авангардною ланкою промислового комплексу, створюючи умови для технічного переоснащення всіх галузей економіки. Однак макроекономічне регулювання лише частково вирішуватиме проблему – захист вітчизняного виробника не створюватиме міцного фундаменту для структурно-інноваційної перебудови машинобудування. Набагато конструктивнішими, на наш погляд, можуть бути дії, спрямовані на поліпшення структури ресурсного потенціалу машинобудівних підприємств, яка має відповідати вимогам часу. Передусім це стосується його інноваційної складової, яка має бути достатньою для реалізації завдань із підвищення конкурентоспроможності підприємств та їх продукції. Це важливе стратегічне завдання менеджменту цих підприємств і воно має вирішуватися кожним суб'єктом господарювання. Тому перспективою наступних досліджень має стати розробка практичних рекомендацій з формування адекватного завданням інноваційного розвитку ресурсного потенціалу машинобудівних підприємств та управління його ефективним використанням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки [Електронний ресурс] : Міністерство промислової політики України. — Режим доступу : http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36412&cat_id=36198.
2. Концепція загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року. Проект [Електронний ресурс] : Міністерство промислової політики України. — Режим доступу : http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57967&cat_id=57966.
3. Соціально-економічне становище України за 2009 рік [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/publ_u.html.
4. Оборотні активи за видами промислової діяльності станом на 31 грудня 2008 року [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/fin/oaktuvu/oa_prom/oa_pr_4_08_u.htm.
5. Основні показники розвитку промисловості України [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/oprp/oprp05_u.html.
6. Шапуров О. О. Стан і тенденції розвитку машинобудування / О. О. Шапуров // Актуальні проблеми економіки. — К., 2009. — № 3. — С. 57—63.
7. Обсяг реалізованої продукції за основними видами промислової діяльності за січень-грудень 2009 року [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/pr/orp/orp_u/orp1209_u.htm.
8. Фінансові результати діяльності підприємств за видами промислової діяльності за 2008 рік [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_1208_u.htm.
9. Фінансові результати діяльності підприємств за видами промислової діяльності за січень-грудень 2009 року [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Доповідь «Про соціально-економічне становище України за 2009 рік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Федулова Л. Прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки як складова вибору стратегії виходу з кризи / Л.І.Федулова // Економіка і прогнозування. — 2009. — № 3. — С. 5—17.
12. Економічна політика України [Електронний ресурс] : Міністерство економіки України. — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/control/publish/category>.
13. Гудима А. Енергоощадна Україна як альтернатива диверсифікації поставок газу / А. Гудима // Дзеркало тижня. — 2008. — 8—14 берез. (№ 9). — С. 1, 9.
14. Ревенко А. Забута продуктивність праці / А. Ревенко // Дзеркало тижня. — 2008. — 15—21 берез. (№ 10). — С. 7.
15. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / [Н. В. Тарасова, І. С. Калініченко, В. А. Романенко та ін.] ; під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. — Ніжин : ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. — 308 с.
16. Федулова Л. І. Технологічна структура економіки України / Л. І. Федулова // Економіст. — 2008. — № 5. — С. 28—33.
17. Кваснюк Б. Є. Макроекономіка : [підруч.]. Тема 6. Науко-технічний і виробничий потенціал національної економіки / Б. Є. Кваснюк // Економічна теорія. — 2008. — № 1. — С. 85—99.
18. Що таке кучмізм? Україна – це країна третього світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://maidan.org.ua/static/news/1096494019.html>.
19. Українська економіка сьогодні – досягнення, проблеми, перспективи / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська та ін.]. — К. : НІСД, 2007. — 92 с.
20. Дембовецький О. Ф. Стан і перспективи наукових досліджень, виконаних у НАН України в галузі сенсорних систем та технологій / О. Ф. Дембовецький, Т. М. Дудченко // Проблеми науки. — 2008. — № 8. — С. 2—8.